

Osmanlı Yönetiminde İz Bırakan Bir Şahsiyet: Yusuf Kâmil Paşa A Personality Who Left His Mark on the Ottoman Administration: Yusuf Kâmil Pasha

Çetin AYKURT*

Özet: XIX.yüzyıl devlet adamlarından Yusuf Kâmil Paşa, Arapkir’de doğmuştur. Gümrükçü Osman Paşa tarafından büyütülmüştür. Onun, mühürdarlığını yapmıştır. Gördüğü bir rüya üzerine Mısır’a gitmiştir. Burada Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa’nın güvenini kazanmıştır. Mehmed Ali Paşa tarafından verilen görevleri başarıyla yapmıştır. Mehmed Ali Paşa kızı Zeyneb Hanım’ı, Yusuf Kâmil Paşa ile evlendirmiştir. Mehmed Ali Paşa’nın vefatından sonra Yusuf Kâmil Paşa için sıkıntılı günler başlamıştı. Mısır Sarayı, Yusuf Kâmil Paşa’nın Zeyneb Hanım’la evlenmesine karşı idi. Yusuf Kâmil Paşa, Abdülmecid’in fermanıyla İstanbul’a getirilmiştir. İstanbul’a geldikten sonra Osmanlı bürokrasisi içinde kendisine tevdi edilen görevleri yapmıştır. İki defa Ticaret Nâzırlığına getirilmiştir. 5 Ocak 1863 tarihinde sadrazamlık makamına atanmıştır. Bu görevi dört ay yirmi yedi gün sürmüştür. Sadrazamlık görevinde kendisini fazla gösterememiştir. Sadrazamlıktan sonra da Osmanlı Devleti tarafından verilen görevleri yapmıştır; ancak bir müddet sonra rahatsızlığı artmaya başlamış ve 10 Ekim 1876 tarihinde de vefat etmiştir. Yusuf Kâmil Paşa, kültürlü ve hürmet gören bir şahsiyetti. Arapça, Farsça ve Fransızca bilmekteydi. Edebî yönü de bulunan Yusuf Kâmil Paşa, eşi Zeyneb Hanım’la birlikte hastane yaptırmış ve yapıların onarım işlerine katkı sağlamıştır.

Abstract: Yusuf Kâmil Pasha, a statesman of the XIX. century, was born in Arapkir. He was grown up by Customs Officer Osman Pasha. He has acted as his seal-bearer. He went to Egypt because of a dream he had. Here, he gained the trust of Egypt Governor Mehmed Ali Pasha. He successfully carried out the tasks assigned to him by Mehmed Ali Pasha. Mehmed Ali Pasha married his daughter Zeyneb Hanım to Yusuf Kâmil Pasha. After Mehmed Ali Pasha’s death, difficult days began for Yusuf Kâmil Pasha. The Egyptian Palace was opposed to Yusuf Kâmil Pasha’s marriage with Zeyneb Hanım. Yusuf Kâmil Pasha was brought to İstanbul by edict of Abdülmecid. After coming to İstanbul, he carried out the duties assigned to him in the Ottoman bureaucracy. He was appointed as Trade Minister twice. He was appointed to the office of Grand Vizier on 5 January 1863. This task took four months and twenty-seven days. He could not distinguish himself in the role of Grand Vizier. After serving as Grand Vizier, he also carried out duties assigned to him by the Ottoman State, however, after a while his illness began to worsen and he passed away on 10 October 1876. Yusuf. Kâmil Pasha was a cultured and respected personality. He knew Arabic, Persian and French. Yusuf Kâmil Pasha, who also has literary interests, had a hospital built and contributed to repair work on buildings together with his wife Zeyneb Hanım.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Kâmil Paşa, Abdülmecid, Abdülaziz, Osmanlı Devleti, Mısır.

Keywords: Yusuf Kâmil Pasha, Abdülmecid, Abdülaziz, The Ottoman State, Egypt.

Hayatı

Yusuf Kâmil Paşa, babası Gökbeyi hanedanından İsmail Beyzâde Mehmed Bey'in oğludur. Arapkir'de doğmuştur. Küçük yaşta babası vefat edince, amcası Gümrükçü Osman Paşa Kayseri ve Bozok sancakları mutasarrıflığında bulunduğu sırada Mehmed Alim Efendi'den özel ders almıştır (Beyoğlu, 2001, s. 283).

Osman Paşa ile birlikte İstanbul'a gitmiştir, sonra onun mühürdarlığını yapmıştır. 1829 tarihinde Divan-ı Hümâyün Kalemî'nde memuriyete başlamıştır. Yusuf Kâmil Paşa, bir gece rüyasında Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'yı görür. Bu rüyayı yorumlayan kişi Mısır'a gitmesini söyler. Bunun üzerine 1833 tarihinde Kızkulesi'ne geçerek bir yelken gemisine binerek Mısır'a hareket etmiştir. Yusuf Kâmil Paşa, Mehmed Ali Paşa'nın huzuruna kabul edilmiştir. Mehmed Ali Paşa liyakatli birisi olduğunu anlamıştır. Yusuf Kâmil Paşa'yı Hazîne-i Mısır Kitâbetine ve yedi sekiz ay sonra divanı vilayete ikinci muavin olarak atamıştır (İnal, 2013, s. 197).

Mehmed Ali Paşa'nın güvenini kazanması üzerine Paşa kızı Zeyneb Hanım'ı Yusuf Kâmil Paşa ile evlendirmiştir. Mehmed Ali Paşa, II. Mahmud kızı Adile Sultan'ın evlenme merasim için kendisini temsilen Yusuf Kâmil Paşa'yı İstanbul'a göndermiştir. Sultan Abdülmecid (Küçük, 1988, s.259), tarafından da kabul edilen Yusuf Kâmil Paşa'ya 1845 tarihinde mîr-i mîrânlık unvanı verilmiştir (BOA, İ.MTZ. (05) TAL).

Yusuf Kâmil Paşa'nın yaptığı bu evlilik Mısır sarayının tepkisini çekmiştir. Mısır'a döndüğünde kayınbiraderler ile Mısır'ın eşraf ve erkânı kendisine karşı menfi davranış içine girmişlerdi. Mehmed Ali Paşa vefat etmişti. Bu durum Yusuf Kâmil Paşa'nın aleyhinde cereyan etmişti. Çünkü 2 Ağustos 1849 tarihinde Mısır Valisi olan Abbas Paşa, Yusuf Kâmil Paşa'yı sevmeyen birisi idi. İlk iş olarak Yusuf Kâmil Paşa'yı Sudan'da bir göreve tayin etmişti. Yusuf Kâmil Paşa bu görevi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Abbas Paşa, Yusuf Kâmil Paşa'yı Asvan'a sürgüne göndermiştir. Abbas Paşa, Yusuf Kâmil Paşa'yı, Zeyneb Hanım'dan boşanmaya ve Mısır'daki mülklerinden vazgeçmeye zorlamıştır (Beyoğlu, 2001, s. 283).

Yusuf Kâmil Paşa, Sadrâzam Mustafa Reşid Paşa'ya durumunu bildiren bir arıza yazmıştır. Bu arıza üzerine Sultan Abdülmecid'in müdahalesi ve fermanıyla Yusuf Kâmil Paşa 1849 tarihinde İstanbul'a getirilmiştir. Arkasından Zeyneb Hanım'da İstanbul'a gelmiştir. Şeyhülislam Arif Efendi tarafından nikâhları tazelenmiştir (İnal, 2013, s. 202).

Yusuf Kâmil Paşa'ya, 1850 tarihinde Rumeli Beylerbeyi payesiyle (BOA, A}DVN.MHM, 8/94), ve Meclis-i Vâlâ Azalığı yanında Meclis-i Maarif-i Umumi Azalığı da tevcih olunmuştur (BOA, A.}DVN.MHM, 8/98). Akabine vezaret rütbesi de verilmiştir (BOA, A}DVN.MHM. 35/76). Yeni teşekkül etmiş Encümen-i Dâniş'e de üye olmuştur (Beyoğlu, 2001, s. 283).

Yusuf Kâmil Paşa, Eylül 1852 tarihinde Ticaret Nâzırlığına (Kuneralp, 2003, s. 11), ikinci defa Ticaret Nâzırlığına da (BOA, A.}DVN, 95/18) Ağustos 1854 tarihinde atanmıştır. Teşekkül eden Meclis-i Âlî Tanzîmat başkanlığına Aralık 1854 tarihinde atanmıştır. Akabine Ocak 1855 de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye başkanlığına tayin edilmiştir (Kuneralp, 2003, s. 8).

Yusuf Kâmil Paşa Süveyş Kanalı imtiyazının Fransa'ya verilmesine karşı idi. Yusuf Kâmil Paşa'nın konağında yapılan Meclis-i Vükelâ toplantısında Mısır Valisi Said Paşa'nın kayınbiraderi Said Paşa'ya mektup yazılması kararlaştırılmıştı. Yusuf Kâmil Paşa'nın yazdığı mektubu elde eden Fransız elçisi Benedetti, Babîâli'yi protesto edince Mustafa Reşid Paşa'da Süveyş Kanalı projesine karşı duruş ortaya koyunca sadâretten istifa etti. Yusuf Kâmil Paşa da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye riyasetinden Mayıs 1855 tarihinde istifa etmiştir. Yusuf Kâmil Paşa Mecâlis-i Aliyye'ye memur tayin edilmiştir. Mısır Valisi Said Paşa, oğlunun sünnet düğünü için davet ettiği Mustafa Reşid Paşa ile birlikte Yusuf Kâmil Paşa, Mısır'a gitmiştir (Beyoğlu, 2001, s. 283). Mısır'da buldukları süre zarfında ağırlanmışlardır. Mısır, dönüşü Mustafa Reşid Paşa beşinci defa sadrazamlık makamına atanmıştır (Beydilli, 2020, s. 349). 13 Haziran 1857 tarihinde de Yusuf Kâmil Paşa ikinci defa Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye riyasetine atanmıştır. 14 Kasım 1859'da bu görevden ayrılmıştır. 1860 tarihinde Mecâlis-i Aliyye'ye memur olmuştur. Yusuf Kâmil Paşa 1861'de Mısır'a gitmiştir. Vali Said Paşa ile birlikte Medine'ye gitmiştir (İnal, 2013,s.214). Yusuf Kâmil Paşa, Sultan Abdülaziz tahta çıkmasını tebrik için İstanbul'a gelmiştir (Küçük, 1988, s. 179). Akabine Mısır'a dönmüştür (İnal, 2013, s. 214).

Meclis-i Vâlâ ile Meclis-i Âlî-i Tanzîmat meclisleri sıkıntı ve kargaşalara neden olduğu için 15 Temmuz 1861 tarihinde yapılan bir düzenleme ile iki Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye adıyla birleştirilmiştir

(Akyıldız, 2003, s. 251). Bu birleştirme ile Yusuf Kâmil Paşa riyaset vekâletine atanmıştır. 5 Ağustos 1861 tarihinde üçüncü defa Meclis-i Ahkâm –ı Adliyye riyasetine getirilmiştir (İnal, 2013, s. 214).

Hariciye Nâzırı Keçecizade Fuad Paşa ele aldığı konulardan biri de Lübnan meselesidir. Lübnan’da yaşayan Dürziler’i İngilizler’in, Mârûnîler’i Fransızların kışkırtmaları neticesinde 27 Mayıs 1860’da başlayan Lübnan hadisesi üzerine fevkalâde murahhas sıfatıyla Bâbîâli, Keçecizade Fuad Paşa’yı Lübnan’a göndermiştir. Keçecizade Fuad Paşa, Suriye’de iken Sultan Abdülmecid vefât etmiş yerine Abdülaziz gelmişti. Sultan Abdülaziz dördüncü defa Hariciye Nâzirliğine Keçecizade Fuad Paşa’yı tayin etmişti. Akabine sadrazamlık makamına atamıştı (Köprülü, 1996, s. 203). Keçecizade sadrazam olunca Yusuf Kâmil Paşa da sadaret kaymakamlığına atanmıştır (İnal, 2013, s. 214).

Keçecizade sadrazam olduğunda Osmanlı bütçesi açık vermekteydi. Bunun üzerine Keçecizade Fuad Paşa, Osmanlı maliyesinin düzeltilmesi için alınmasını gerekli gördüğü tedbirleri bir raporla padişaha sunmuştu. Ancak bütçede masrafların artmasına rağmen gelirlerin artmaması yüzünden dengeli bir bütçe yapılamamıştı (Köprülü, 1996, s. 203). Altın paranın piyasadan çekilmesi ve kâğıt paranın değerinin düşmesi ve ticarî hayatın zayıflaması üzerine Yusuf Kâmil Paşa müdahalede bulunmuştur. Sadaret Kaymakamı Yusuf Kâmil Paşa ilk önce Borsa Hanı’nı kapatmıştır. Kendi hazinesinden altın dağıttırmak suretiyle piyasayı kontrol altına almıştır. Halk üzerinde emniyet tesis etmiştir. Alış veriş düzene girmiştir. İki üç gün sonra da Borsa Hanı açılmıştır. Büyük bir malî krizin çıkmasının önü alınmıştı (İnal, 2013, s. 215).

Keçecizade Fuad Paşa, padişahın hükümet işlerine müdahale etmesini ileri sürerek sadâretten istifa etmiştir. Yusuf Kâmil Paşa’da 2 Ocak 1863 tarihinde Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye riyasetinden ayrılmıştır. Aralarındaki mutabakata göre sadâret teklifini hiç kimse kabul etmemiştir. Ancak Keçecizade Fuad Paşa, Yusuf Kâmil Paşa, Ali ve Rüşdü Paşalar sonuna kadar fikirlerinde sebat etmemişlerdi (Köprülü, 1996, s. 203). Yusuf Kâmil Paşa padişahın sadâret teklifini kabul etmemiştir. Abdülaziz teklifin kabul edilmemesi üzerine “cümlelerinizi İstanbul’dan def ettirim” demiştir (İnal, 2013, s. 216).

Cevdet Paşa Tezâkir 13-20 (1960, s. 259)’ de bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Bâlâda iş’âr olunduğu üzere Zât-ı Şâhâne mühimmat-ı harbiyyeyi ikmâl için hazînenin tahammülünden ziyâde masraf edip Fuad Paşa ise vakt ü hâle göre geçinebilmek üzere îrâd ve masrafın husûl-i muvâzenesini en büyük muzafferiyet bilerek buna hasr-ı nazar edip bu cihetle mesleki ârzûy-i şâhâneye muvâfık olamadığından dolayı mütehâyir ve muztarib idi. Binâen-alâ-zâlik Fuad ve Âli ve Kâmil Paşalar beyinlerinde müşâvere-i maslahat ettiklerinden dördü birden isti’fâ kabul olunduğu hâlde ne âlâ, olunmadığı takdirde dahi elbette “Niçin isti’fâ ediyorsunuz” deyu taraf-ı şâhânedan vârid olacak suâl cevâben “Tutulan usûlün çıkar yol olmadığı ve çıkar yol ancak şu ve bu suretlerden ibâret olup başka mesleğe akıllarımız ermiyo “ denilmek sûretini Rüşdü Paşa der-miyân edicek cümlesi bu re’yi tasvib ile bi’littifak icrâsına beyinlerinde karar vermişler...

Sadrazamlığı

Yusuf Kâmil Paşa, Fuad Paşa’nın istifasına sebep olan durumu Abdülaziz’e anlatarak meselelerin halledilmesini istemiştir. Abdülaziz hükümet işlerine fazla müdahale etmeme konusunda güvence vermesiyle 5 Ocak 1863 tarihinde sadrazamlığa atanmıştır (Beyoğlu, 2001, s. 283).

Cevdet Paşa Ma’rûzât (2014, s. 71-72)’da Yusuf Kâmil Paşa’nın sadrazamlık konusunu şöyle değerlendirmektedir:

3 Ocak 1863 tarihinde Fuad Paşa istifasını Padişah makamına sundu. Akşam vaktinden sonra Mabeyinci Hasan Efendi gelip istifasının sebebini sorduğunda:” İstifa dilekçemde belirttiğim gibi işin ilerisi ağırdır. Alınması şart olan mâli tedbirler için Padişah’ın tam olarak itimâdi gereklidir. Ben ise, bir zamandan beri hakkımda güveni olmadığını görüyorum. Çaresiz istifa ettim” diye cevap vermiş. Hasan Efendi gidip durumu Padişah’a arz ile aldığı emir üzerine derhal gelip Fuad Paşa’dan sadâret mührünü aldırdı. Ertesi günü Padişah Şeyhülislâm Sadeddin Efendi’yi çağırarak, Fuad Paşa’nın istifasını ona söylediğinde, Efendi sadarete Safveti Paşa’yı tavsiye etmiş ise de, Padişaha muhalefeti sebebiyle geçici bir gücenme söz konusu olduğundan Padişah, Âlî Paşa’nın sadâretinden söz etmişti. Bunun üzerine Şeyhülislâm Efendi’nin, “o da istifa edecekmiş” demesi üzerine, Padişah :“Öyle bir şey gelmedi” buyurdu. Şeyhülislâm Efendi, “İhtimal gelmiş veya gelecektir” demiş. Gerçekten de soruşturulunca Âlî Paşa’nın da istifa yazısının geldiği fakat Padişah’a henüz takdim edilmediği anlaşılmış.

Padişah, sadrazam ile Hariciye Nazırı’nın arka arkaya istifa etmelerinden kuşkulananak sadârete yapmayı düşündüğü atamayı bekletti; o yüzden o gün sadaret makamı boş kaldı ve ertesi gün Kâmil Paşa sadrazam oldu.

Sadrazamlığa atanması ile ilgili hattı hümayunun sureti şöyledir (İnal, 2013, s. 217):

Veziri meali semirim Yusuf Kâmil Paşa

Fuad Paşa'nın vuku bulan istifasına mebni hizmeti sadaretin münasib bir zata ihalesi lâzım gelmiş ve sen dirayet ve fetanetle müttasıf vükelâyı saltanatı seniyyeden bulunduğundan hizmeti mezkurenin uhde-i hamiyetine tevcihi nezdinizde bittensib iktizası icra kılınmış olmağla vükelâyı sairemiz ile bil'ittifak mesalihi devletimizin hüsnü rü'yet ve temşiyetine ikdam ve gayret eyleyesin. Cenabı hak, mazharı tevfiyat buyursun. 15 Receb 1279

Abdülaziz, Fuad ve Âli Paşalar'ın İstanbul'dan çıkarılmalarını emretmişti. Ancak, Yusuf Kâmil Paşa her ikisinin de devletine sadık kişiler olduğunu ifade ederek Âli Paşa'nın Hariciye Nâzirliğinde kalmasını sağlamıştır. Yusuf Kâmil Paşa, Fuad Paşa'yı da kendisinden sonra Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye riyasetine atanmasını sağlamıştır (İnal, 2013, s.216). Bu atamalardan sonra Fuad, Âli ve Yusuf Kâmil Paşalar arasındaki yakınlık ve dostluk rekabete dönüşmüştür (Ahmed Cevdet Paşa, 2014, s. 72).

Yusuf Kâmil Paşa sadrazamlık maaşını almak istememiştir. Abdülaziz bu durumu uygun görmemiştir. Bunun üzerine 2500 lira olan sadrazamlık maaşının yalnız 500 lirasını almıştır. Yusuf Kâmil Paşa'nın sadâreti toplumda memnuniyet yaratmıştır. Şairler, kasideler ve tarihler yazmışlardı (İnal, 2013, s. 217)

Yusuf Kâmil Paşa, sadrazamlığı döneminde önemli faaliyetlerden birisi de Abdülaziz'in Mısır seyahatine çıkmasını sağlamıştır. Abdülaziz'in Mısır seyahati, Yavuz Sultan Selim'den sonra ikinci seyahat idi. Yusuf Kâmil Paşa'nın amacı kayınpederi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan beri müstakil bir hüviyet kazanmaya başlayan Mısır'ın Osmanlı Devleti ile olan bağlılığını yeniden tesîs etmek istiyordu. Bu durumu değerlendiren Abdülaziz yanına o esnada seraskerliğe getirilmiş olan Keçecizade Fuad Paşa'yı alarak 3 Nisan 1863 tarihinde Mısır seyahatine çıkmıştır. Mısır seyahati sırasında Abdülaziz'in güvenini kazanan Keçecizade Fuad Paşa 1 Haziran 1863 tarihinde sadrazamlık makamına atamıştır. Yusuf Kâmil Paşa'nın sadrazamlığı da dört ay yirmi yedi gün sürmüştür (Beyoğlu, 2001, s. 284).

Yusuf Kâmil Paşa'nın görevden alınıp Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâmı Adliyye atanması ile ilgili hattı hümayun sureti şöyledir (İnal, 2013, s. 220-221):

Veziri meali semirim

Sadı sabık Kâmil Paşa dirayet ve fetanetle muttasıl ve meslihi devletimize vâkıf vükelâyı saltanatı seniyyemizden olduğuna binaen Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâmı Adliyyemiz riyasetinin müşarünileyhe tevcihi nezdinizde bittensib kendusi celbolunarak icabı icra ve Babâlimiz isra kılınmış olmağla ilânı keyfiyet eyleyesin. Cenab-ı Hak muvaffak buyura âmin. 25 Zilhicce 1279

Yusuf Kâmil Paşa'nın sadrazamlık görevi kısa sürdüğü için bulunduğu bu görevde kendini fazla gösterememiştir.

Sadrazamlık Sonrası Görevleri

Yusuf Kâmil Paşa sadrazamlıktan sonra dördüncü defa Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye Riyasetine tayin edilmiştir. Üç yıl bu görevi yaptıktan sonra 30 Nisan 1866 tarihinde üçüncü defa Mecâlis-i Aliyye'ye memur olarak atanmıştır. Avrupa seyahatinden dönmekte olan Abdülaziz'i karşılamak üzere sadrazam Ali Paşa Rusçuk'a gidince Yusuf Kâmil Paşa sadâret vekâletini yürütmüştür. Osmanlı Devleti, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâmı Adliyye 'nin yerine Şûrâ-yı Devlet ve Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye riyaseti kurmuştu. Şûrâ-yı Devlet riyaseti Yusuf Kâmil Paşa'ya teklif edilmişti. Ancak kendisi kabul etmediğinden dördüncü defa Mecâlis-i Aliyye'ye memur edilmiştir. Midhat Paşa (Çetinsaya ve Buzpınar, 2020, s. 8)'nin Bağdat valiliğine atanması üzerine 1869 tarihinde Yusuf Kâmil Paşa Şûrâ-yı Devlet riyasetine atanmıştır. Mehmed Emin Âli Paşa (Beydilli, 1989, s. 1989)'nın hastalığı sırasında Meclis-i Vükelâyâ riyaset etmiştir (İnal, 2013, s. 222). Yusuf Kâmil Paşa, sadrazam Mahmud Nedim Paşa (Akyıldız, 2003, s. 374)'nın herhangi bir yargılama yapmadan bazı kimseleri sürgüne göndermesine karşı çıkmıştır. Bunu kanunlara ve Tanzimat prensiplerine aykırı bulmuştur. Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye Nâzırı Mütercim Rüşdü Paşa (Saydam, 2006, s.202)'da Yusuf Kâmil Paşa'yı desteklemiştir. Bu muhalefete tepki koyan Mahmud Nedim Paşa'nın padişaha şikâyette bulunması üzerine Yusuf Kâmil Paşa ve Rüşdü Paşa 21 Ekim 1871 tarihinde görevlerinden istifa etmişlerdi (Beyoğlu, 2001, s. 284).

Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye nezaretine 1871 tarihinde Yusuf Kâmil Paşa tayin edilmiştir. Sadârete Midhat Paşa'nın atanması üzerine 1872 tarihinde ikinci defa Şûrâ-yı Devlet riyasetine atanmıştır (İnal,

2013, s. 223). Ancak, Yusuf Kâmil Paşa kalbinden rahatsız olduğundan Safvet Paşa, Şûrâ-yı Devlet riyaseti vekâletine atanmıştır. Yusuf Kâmil Paşa, tebdili hava için Mısır'a gitmiştir. Beş ay sonra Mısır'dan dönmüştür. Yusuf Kâmil Paşa rahatsızlığı devam ettiği için makamına muntazaman gelemediğinden ve şahsına hürmeten yerine Maarif Nâzırı Cevdet Paşa, Şûrâ-yı Devlet riyaset vekillğine tayin edilmiştir. Bu konuda Abdülaziz yazdığı irade şöyledir (İnal, 2013, s. 224);

Şûrâ-yı Devlet riyaseti hizmetinde bulunan Kâmil Paşa, vücudca arızasına mebni bir müddet daha memuriyetine devam edemeyeceğinden ve meslahin kesret ve ehemmiyetini cihetiyle vekâlet suretine idare kabil olamayacağından bir muavine ihtiyaç lüzumu taayyün etmiş ve Maarif Nâzırı Cevdet Paşa bu hizmete ehil ve erbab görülmüş olmağla memuriyeti mezkûreye tayini.

Yusuf Kâmil Paşa'nın, hastalığı artınca 21 Ağustos 1875 tarihinde görevinden affolunmuştu. Yedi ay sonra beşinci defa 19 Mart 1876 tarihinde Mecâlis-i Aliyye'ye memur olmuştur. 31 Mart 1876 tarihinde de üçüncü defa Şûrâ-yı Devlet riyasetine atanmıştır. Hastalığının artması üzerine altıncı defa Mecâlis-i Aliyye'ye memur edilmiştir. Riyasete Midhat Paşa atanmıştır (İnal, 2013, s. 225).

Yusuf Kâmil Paşa çok sevdiği Sultan Abdülaziz'in âkibeti yüzünden hastalığı artmış ve 10 Ekim 1876 tarihinde Bebek'teki yalısında vefat etmiştir (Beyoğlu, 2001, s. 284). Sadrazam Mütercim Rüşdi ve Şûrâ-yı Devlet reisi Midhat Paşalar Zeyneb Hanım'a taziyelerini bildirmişlerdi. Zeyneb Hanım'la birlikte yaptırdığı hastanenin bahçesindeki türbeyle defnolunmuştur (İnal, 2013, s. 226).

Yusuf Kâmil Paşa, Murassa Osmanî, Mecidî (BOA, A. }DVN.MHM. 11/99, BOA, A. }DVN.MHM. 12/46) ve iftihar nişanlarını ve ecnebi devletlerden bazılarının en büyük nişanlarına sahipti (İnal, 2013, s. 226). Arapça, Farsça ve Fransızca bilmekteydi (İnal, 2013, s.248).

Yusuf Kâmil Paşa, 1859 tarihinde Türkçe'ye çevirdiği François de la Monthe Fénelon'un *Les aventures de Télémaque* adlı eserini *Tercüme-i Telemak* adıyla 1862'de yayımlamıştır. Eser 1863, 1870 1877 ve 1881 tarihinde tekrar basılmıştır. Bu tercüme muhteva itibariyle siyâsetnâmelere benzemiştir (Beyoğlu, 2001, s. 284). Yusuf Kâmil Paşa'nın çeşitli makamlara yazdığı inşâ örnekleri toplanarak yayımlanmıştır (Kâmil Paşa, 1308).

Said Paşa (1325, 71-72) Tercüme- i Telemak için:

Kâmil Paşa, bir vakit vilâyât mansıplarını devreden ammi Osman Paşa'nın refakatinde bulunmuş, gezdiği yerlerde aaleb zamanını tahsile hasretmiştir. İstanbul'a gelüb de Babiâli aklâmına dâhil oldukda hal ve müstakbelden her nasılsa nevmid olmuş, Mısır'a gitmiştir. Mısır'da Şeyh Temimi gibi efâdila mukarenetle muhiti ilmîni tevsi eylemiştir. Şeyh Temimi o zatdır ki Kâmil Paşa'yı görmek için aralıkda buraya gelirdi. O zamanlar İstanbul'da bulunan ulema, meclisinde hazır olub da müstefid olmağa çare ararlardı idi. Elhasıl Kâmil Paşa alehusus ilmi edebde istediği zeminde yazı yazmağa muktedi idi. Mısır'da iken Fransız lisanını dahi tahsil ettiği halde lüzumu mutlak görmedikçe söylemediğinden çok kimseler o lisanı bilmez zannederlerdi. Âsarı edebiyemizden madud olan Telemak tercemesi anındır. Bazılar, bunu kethudası Hüseyin Efendi'ye isnad etdilerse de Kâmil Paşa'yı yakından tanımış idim. Hattâ pek çok defa hitabı bairatını görmüş idim. O münasebetle bilirim ki Telemakı bizzat terceme etdi.

Yusuf Kâmil Paşa ve Eşi Zeyneb Hanım'ın Yaptığı Hayır İşleri

Yusuf Kâmil Paşa'nın eşi Zeyneb Hanım tarafından eşinin de destekleriyle "nisâ hastahanesi" yaptırılmıştır. 1860 ve 1862 olarak verilen açılış tarihi yanlıştır. Zeyneb Kâmil hastahanesinin Yusuf Kâmil Paşa tarafından Abdülaziz'e sunulan 27 rebî-ül-âhır 1292 (2 Haziran 1875) tarihli yazıda inşaata başlama izni talep edilmektedir (Kâmil Paşa, 1308, s. 72-73):

...refika-i âcizî ile birlikde bir eser vücuduna muvaffakiyet niyetiyle Üsküdar'da Nuh Kuyusu semtinde bi'l-ıştira usul-i istibdalî icra olunan on beş bi arşın mikdarı bostanın sahası vasatında yüz aded karyolayı istiab edecek derecede ma'-müştemilat-ı lazime bir gureba hastahanesi tesis ve inşasıyla tertib-i idare-i daimesi tasavvurkerde-i âcizanem ise de emniye-i menvîyenin sûret-nümâ-yı mevk-i teyessür husûl olması mücerred emr-ü ferman-ı hazret-i hilafetpenâhî şeref-sunûh ve sudûruna merhûn olmakla ol bâbda şayân-ı müsa'ade-i merahîm âde-i hazret-i şehriyâriye delâlet-i himmet âliye derkâr buyrulmak bâbında irâde-i efendimindir. 27Rebî-ül âhır 1292.

Ahmed Lütfü Efendi (1302, s. 64), Divançe'sinde açılış tarihini 1882 olarak belirtmiştir:

Âfiyetde dâim olsun Hazret-i Zeyneb Hanım

Defter-i hayrâtına katdı bu hastahaneyi

Pister-i rahmetde zevc-i Kâmil'i bulsun safâ
 Zevcesiyle sağ iken çatdı bu hastahaneyi
 Çıktı bi-gaye oldu bu mısra Lütüfî tâm
 Sağ ola Zeyneb Hanım yaptı bu hastahaneyi

Zeyneb Hanım ile Yusuf Kâmil Paşa hastanenin idaresi için vakfiye bırakmamışlardı. Vârislerinden Said Halim Paşa ile Abbas Halim Paşa sonraları hastane masrafı olarak, Osmanlı maliyesine bir miktar yardımda bulunmuşlardır (Yıldırım, 1994, s. 551).

Yıkılan Beşir Ağa Camii'ni imar etmişlerdi. Elazığ'da kütüphaneli bir medrese vakfetmişlerdir. Bebek'ten Zincirlikuyu'ya kadar şose bir yol yaptırmışlardı. Bunun yanında Yakacık memba suyunu Kartal'a getirmişler ve birçok çeşme ve tarihi yapıyı onarmışlardır (Beyoğlu, 2001, s. 284).

Şahsiyeti

İbnülemin Mahmud Kemal İnal (2013, s. 227), Yusuf Kâmil Paşa'nın fiziki durumunu şöyle tanımlamaktadır: "Orta boylu, geniş ve beyaz vücutlu, büyük başlı, siyah gözlü, gözünün biri biraz şehlâ, top ve beyaz sakallı idi."

İnal (2013, s. 231, 235, 237, 238), Yusuf Kâmil Paşa'nın şahsiyeti ile ilgili olarak şu değerlendirmeleri yapmıştır:

Paşa, bulunduğu memuriyetlerde âdilâne ve reviyetkârane ifayı hizmet ederek hiçbir suretle lekelenmedi. Devlete ve millet onun yüzünden hiçbir zaman zarar görmedi.

Müddeti hayatında bir ferdi ızrar etmedi. Bilâkis her ferd, ondan müstefid oldu. Kimse hakkında kin ve garaz beslemezdi. Kimsenin de kendine adaveti yoktu.

Hafzası fevkalâde metin ve zekâsı gayet keskin olduğundan gördüğünü, işittiğini okuduğunu unutmasına imkân yoktu. Çocukluğundan beri ne iştmiş, ne görmüş sırası geldikçe- kemali insicam ve intizam ile nakleder ve nakliyatına can verirdi.

Hasbel beşeriye, onun da kusuru vardır, fakat tamamıyla nefesine aittir. Senelerce büyük makamlarda bulunduğu halde devlet ve millete bir zararı dokunmadı. Bilâkis faidesi oldu.

Merhuma isnad edilen -belli başlı- kusur, riyaset ve nezaret ettiği dairelerin işlerine ehemmiyet vermemesi, müsveddeleri tashih etmemesi mazbata kaleme almamasıdır.

Mehmed Memduh Paşa (1328, s. 22) Yusuf Kâmil Paşa için şöyle demektedir:

"Akıl ve mahlası gibi kâmil, Meclis-i vükelâda re'y-i rezîn ve tavrı kudemada yazdığı rengin bir zatıgüzin idi".

Mehmed Süreyya Sicill-i Osmânî (1311, s.72) Yusuf Kâmil Paşa'yı şöyle tanımlamaktadır:

"Fâzıl, şair, katib. tedbirli, cömert, kerim, zevk ehli."

Sonuç

Yusuf Kâmil Paşa'nın, bir gece rüyasında gördüğü Mehmed Ali Paşa onun hayatının değişmesine neden olmuştur. Kızkulesi'nden bir yelken gemisine binerek Mısır'a gitmiştir. Burada Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa tarafından huzuruna kabul edilmiştir.

Mehmed Ali Paşa, Yusuf Kâmil Paşa'nın liyakatli birisi olduğunu değerlendirmek suretiyle Hazîne-i Mısır Kitâbetine ve yedi sekiz ay sonra divanı vilâyete ikinci muavin olarak atamıştır. Mehmed Ali Paşa'nın güvenini kazanmıştır. Akabine Mehmed Ali Paşa, kızı Zeyneb'i Yusuf Kâmil Paşa ile evlendirmiştir.

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın vefatından sonra Yusuf Kâmil Paşa sıkıntılı bir yaşam ile karşı karşıya kalmıştır. Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'ya durumunu bildiren bir arıza yazmıştır. Bunun üzerine Sultan Abdülmecid'in fermanıyla İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a geldikten sonra birçok bürokratik görevlere atanmıştır.

Yusuf Kâmil Paşa, 5 Ocak 1863 tarihinde de sadrazamlık makamına atanmıştır. Ancak bu görevde kendini fazla gösterememiştir. Sağlık sorunlarının günden güne artması görevinin aksamasına neden olmuştur. 10 Ekim 1876 tarihinde de vefat etmiştir.

François de la Mothe Fénelon'un Les aventures de Télémaque adlı eserini Tercüme-i Telemak adıyla 1862'de yayımlamıştır.

Yusuf Kâmil Paşa, Zeyneb Hanım'la birlikte hayır işleri yapmışlardır. Zeyneb Kamil Hastanesi yanında birçok çeşme ve tarihi yapıyı onarmışlardır. Yusuf Kâmil Paşa, hayatı boyunca saygınlık görmüş birisidir. Onun, hakkındaki görüşler olumlu olmasına rağmen hakkında menfi görüşler de ileri sürülmüştür.

Kaynakça

a) T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, A}DVN.MHM, 35/76.

BOA, A}DVN, 95/18.

BOA, A}DVN.MHM, 12/46.

BOA, A}DVN.MHM, 8/94.

BOA, A}DVN.MHM, 8/98.

BOA, A}DVN.MHM, 11/99.

BOA, İ.MTZ. (05)TAL, 1/11.

b) Telif Eserler

Ahmed Cevdet Paşa. (1960). *Tezâkir (13-20)*. Cavid Baysun (Yay.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ahmed Cevdet Paşa. (2014). *Ma'rûzât*. Yusuf Halaçoğlu (Yay.). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık.

Akün, Ö. F. (1989). Ahmed Vefik Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 2 (ss. 143-147). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Akyıldız, A. (2003). Mahmud Nedim Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 27 (ss. 374-376). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Akyıldız, A. (2003). Meclis-i vâlâ-yı ahkâm-ı adliyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 28 (ss. 250-251). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Beydilli, K. (1989). Âli Paşa, Mehmed Emin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 2 (ss. 425-426). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Beydilli, K. (2020). Mustafa Reşid Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 31 (ss. 348-350). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çetinsaya, G. & Buzpınar, T. (2020). Midhat Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 30 (ss. 7-11). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kâmil Paşa. (1308). *Eser-i Kâmil Paşa*. Dersâdet: Kasbar Matbaası.

Köprülü, O. F. (1996). Fuad Paşa, Keçecizade. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 13 (ss. 202-205). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kuneralp, S. (2003). *Son dönem Osmanlı erkânı ve ricali*. İstanbul: İsis.

Küçük, C. (1988). Abdülaziz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 1 (ss. 179-185). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Küçük, C. (1988). Abdülmecid. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 1 (ss. 259-263). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Mehmed Memduh. (1328). *Esvat-ı sudur*. İzmir: Vilayet Matbaası.

Mehmed Süreyya. (1328). *Sicill-i Osmânî*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Said Paşa (1325). *Gazeteci lisanı*. İstanbul: Sabah Matbaası.

Saydam, A. (2006), Mütercim Rüşdü Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 32 (ss. 202-203). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yıldırım, N. (1994). Zeynep Kâmil hastanesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* 7 (ss. 551-552). Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını.